

EENIGE DEMOGRAFISCHE GEGEVENS OVER DE JODEN TE AMSTERDAM

DOOR J. H. VAN ZANTEN.

Het spreekt vanzelf, dat, zoodra door de oprichting van een statistisch bureau de statistiek der bevolking in Amsterdam tot ontwikkeling kwam, speciale aandacht werd gewijd aan het vrij groote deel (omstreeks een tiende) der bevolking, dat in velerlei opzicht een van het overige gedeelte afwijkend karakter vertoont, aan de Joden. Hun getal (bij de volkstelling van 31 December 1920 b.v. 67.249) is groot genoeg om een statistisch onderzoek toe te laten, waaruit omtrent de verschijnselen, die zich onder hen voordoen, en de verschillen met de Christenen zeker wel conclusies mogen worden getrokken.

De uitvoerige gegevens, waarover wij thans beschikken, dateeren dus eerst van de oprichting van het genoemde Bureau (1894). Uit vroegeren tijd is slechts bekend het aantal te Amsterdam aanwezige Israëlieten bij elke der tienjaarlijksche en eenige vroegere volkstellingen. Uit den tijd vóór de eerste volkstelling (1795) kan men slechts schatten.

Het is ons voornemen om hier een samenvattend overzicht te geven van alle demografische cijfers over de Joden te Amsterdam, die op het oogenblik voorhanden zijn, en deze zooveel mogelijk te vergelijken met gelijksoortige cijfers, hetzij over de geheele bevolking, of wel — wat sprekender is — over de Protestanten en de Katholieken of deze beide groepen samen. Wat wij op deze wijze vinden, kan vrijwel als karakteriseerend voor alle Israëlieten in ons land worden beschouwd, omdat, zooals bekend is, verreweg de meesten te Amsterdam wonen. Het totaal aantal Nederlandsch-Israëlieten in Nederland was bij de laatste volkstelling 109.293, waarvan 62.359 te Amsterdam, dat der Portugeesch-Israëlieten 5930, waarvan 4890 in de hoofdstad, dus resp. 57 en 82 pCt.

Het behoud hunner speciale karaktertrekken is zeer bevorderd door het feit, dat zij tot voor korten tijd in één bepaald gedeelte van de stad waren gevestigd, waardoor zij sterk op elkaar waren aangewezen en over het geheel alleen zakelijke, doch geen meer intieme

persoonlijke aanraking tusschen de beide bevolkingsgroepen plaats had.

Wij kunnen hier niet ter verklaring van dit verschijnsel de geschiedenis der Joden te Amsterdam meedeelen, maar stippen ter inleiding en ten deele ook ter verklaring van speciale kenmerken de volgende feiten uit de historie aan ¹⁾.

Toen in het einde der 16e en het begin der 17e eeuw de Joden in Spanje en Portugal aan vervolging wegens hun godsdienst bloot stonden, stonden ook voor hen, evenals voor zoovele anderen, de zeven provinciën als asyl open en vestigden zich eerst enkele en daarna steeds meer families te Amsterdam, waar zij, toen juist de stad in het oosten uitgebreid werd, in dit nieuwe stadsdeel bij elkaar gingen wonen en weldra (1612) één, later nog meer synagogen konden bouwen. Zoo vormde zich een bepaalde Jodenwijk, die zich later sterk uitbreidde, toen zich tijdens en na den dertigjarigen oorlog uit hun land verdreven Hoogduitsche Joden eveneens hier woonplaats kozen en een afzonderlijke gemeente met eigen synagoge gingen vormen (1658), die later tot de Ned.-Israëlietische uitgroeide, waarbij zich nog een 300-tal Poolsche Joden voegden, die in 1656 op een schip te Amsterdam aankwamen.

Deze Jodenwijk bleef door de eeuwen heen als een afzonderlijk stadsdeel bestaan, hoewel de bewoners in den loop der 19e eeuw, zooals vanzelf spreekt, een met de overige bevolking geheel gelijke politieke en maatschappelijke positie verkregen. Niettemin bleven zij door de hierboven reeds vermelde omstandigheden hun oorspronkelijke aparte eigenschappen en ook hun speciale beroepsvorming vrijwel behouden. Deze laatste is trouwens niet zoozeer het gevolg van hun speciale eigenschappen als wel van het bekende feit, dat de Joden in vroegere eeuwen niet in de gewone ambachtsgilden werden toegelaten. Daardoor zijn zij in hoofdzaak aangewezen geweest op den handel. Slechts één handwerk is er, dat hoofdzakelijk door Israëlieten wordt beoefend, doordat er geen gilde van bestond, n.l. het bewerken van diamant. Reeds in 1750 wordt vermeld, dat 600 gezinnen van dit vak leefden, en het is niet te verwonderen, dat de Joden in den loop der tijden een groote bedrevenheid op dit gebied hebben gekregen, waarvan nu nog de geheele stad op verschillende wijzen profiteert.

In de laatste 25 jaren komt echter in den toestand geleidelijk verandering, en wel door twee oorzaken. In de eerste plaats is ook onder de Joden, evenals bij de andere kerkelijke gezindten, de godsdienstzin afgenomen. Bij de laatste volkstelling gaven zich 145.590

¹⁾ Zie o.a. Dr. A. Bredius c.s. Amsterdam in de 17e eeuw. 's-Gravenhage 1901—1904. Tweede Deel. Het kerkelijke leven, blz. 92 vlg. door Prof. Rogge.

personen of 21,3 pCt. van de bevolking op als zonder godsdienst; het is zeker, dat zich hieronder ook vele vroegere Israëlieten bevinden; hoeveel is echter niet bekend. Dit feit vermindert het aantal personen, waarover afzonderlijke gegevens beschikbaar zijn; het doet verder het aantal gemengde huwelijken toenemen, terwijl het bovendien de verspreiding der Joden over de stad, de dooreenmenging onder het overige deel der bevolking, bevordert. Dit laatste, de verspreiding over de stad, is echter vooral wat de minder goed gesitueerden betreft, het gevolg geweest van het gebrek aan woningen of liever de noodzakelijkheid om de oude krotwoningen te sloopen en ze door betere in een geheel nieuw gedeelte der stad te vervangen.

Wij zullen hebben na te gaan, of de statistiek ook de gevolgen van deze veranderingen in den toestand kan aantoonen.

De cijfers, die wij zullen geven, zijn aan de volgende bronnen ontleend:

1e. aan de resultaten der volkstellingen, die echter slechts het aantal Israëlieten naar geslacht, leeftijd en burgerlijken staat geven;

2e. aan een speciale telling der Joden uit het bevolkingsregister, in 1906 verricht door twee belangstellenden, de heeren *Nehemia de Lieme en Sanders*. Zij hebben daarbij ook aantekening gehouden van het beroep der Joden, waarover de algemeene beroepstellingen geen licht verspreiden, omdat zij geen splitsing naar den godsdienst kennen;

3e. de algemeene statistiek der huwelijken, geboorten en sterfgevallen, die wordt bewerkt uit telkaarten, waarop ook de godsdienst wordt vermeld.

Het zou te uitvoerig worden om van alle gegevens, die wij hebben, de origineele absolute cijfers op te nemen. Men vindt in het onderstaande over het algemeen slechts de relatieve cijfers, die voor de te maken vergelijkingen zijn berekend. Belangstellenden kunnen de absolute cijfers altijd op het Bureau van Statistiek der Gemeente vinden.

Ter beoordeeling van het materiaal vermelden wij dus slechts, dat er bij de volkstelling van 1920 vóór de annexatie waren:

	Mannen	Vrouwen	Samen
Nederlandsch-Israëlieten	29.747	32.612	62.359
Portugeesch-Israëlieten	2.310	2.580	4.890
Samen	32.057	35.192	67.249

I. HET AANTAL ISRAËLIETEN.

De volgende staat I geeft op twee wijzen een vergelijking van de toe-, resp. afnemings van het Israëlietische deel der bevolking sedert 1796, n.l. het aantal Nederlandsch- en Portugeesch-Israëlieten en de geheele bevolking van de achtereenvolgende volkstellingen in % van die van 1796 en het percentage, dat de beide groepen van Israëlieten bij die volkstellingen uitmaakten van de geheele bevolking.

Tab. 1. Toe- resp. afnemings van het aantal Israëlieten sedert 1796 in vergelijking met die der geheele bevolking.

Jaren.	1796 = 100				% van de totale bevolking.		
	Ned. Israël.	Portug. Israël.	Alle Israël.	Totale bevolking	Ned. Israël.	Portug. Israël.	Samen.
1796	100	100	100	100	10,3	1,4	11,7
1809	91,2	90,5	91,1	100,6	9,4	1,3	10,7
1812	81,4	86,5	82,0	96,9	8,7	1,2	9,9
1815	73,8	85,5	75,2	89,9	8,5	1,3	9,8
1826	91,5	90,0	91,3	100,1	9,5	1,2	10,7
1829	91,4	93,7	91,7	101,1	9,3	1,3	10,6
1849	108,0	98,2	106,8	111,7	10,0	1,2	11,2
1859	115,7	96,3	113,5	120,3	10,0	1,1	11,1
1869	128,9	114,6	127,2	132,0	10,1	1,2	11,3
1879	178,3	117,8	171,2	158,1	11,7	1,0	12,7
1889	240,7	161,9	231,4	203,5	12,2	1,1	13,3
1899	261,0	175,0	250,8	254,8	10,6	1,0	11,6
1909	270,7	171,4	258,9	282,3	9,9	0,8	10,8
1920	300,5	174,6	285,6	322,9	9,6	0,8	10,4

Uit deze cijfers blijkt, dat in den tijd der Fransche revolutie en der Fransche overheersching veel Joden zijn verdwenen, zoodat hun percentage daalde van 10,3 bij de Ned. Israëlieten tot 8,5 der bevolking van 1815 en van 11,7 voor allen samen tot 9,8. Daarna nam hun aantal, vermoedelijk door het groot aantal kinderen en de geringere sterfte onder de zuigelingen (cijfers omtrent de geboorte en de zuigelingensterfte hebben wij uit dien tijd niet), veel sneller toe dan de bevolking, zoodat het percentage bij de Ned.-Israëlieten zelfs steeg tot 12,2 in 1889, toen het hoogste punt werd bereikt. Daarna — vermoedelijk deels door een snelle geboortedaling (de geboorte onder de Joden is geringer dan bij de Christenen, zie hieronder) deels door het godsdienstloos worden van velen ¹⁾ — nam het percentage weer

¹⁾ Opgemerkt zij, dat door het toenemend aantal personen zonder godsdienst, die komen uit alle gezindten, de statistische onderzoeken in verband met den godsdienst eenigszins worden gevitieerd, niet alleen doordat de groep personen zonder gods-

af tot 9,6 in 1920 van de Ned.-Israëlieten, tot 10,4 van het geheel. De Portugeesch-Israëlieten, een kleine groep, die zich zeer afzonderlijk houden, meerendeels onder elkaar huwen en wellicht daardoor kenmerken van degeneratie vertoonen, zijn nl. minder snel toegenomen dan de bevolking en nemen zelfs sinds 1899 ook absoluut eenigszins af.

Opmerkenswaardig is nog, dat de groei van het absolute aantal Israëlieten bijna geheel een natuurlijke is, d.w.z. niet ontstond uit grooter vestiging dan vertrek naar elders. Bij de telling van 1906 is van de Ned.-Israëlieten ook nagegaan, vanwaar ze afkomstig waren. Van de 58.626 bleken toen niet minder dan 46.779 Amsterdammers en 9685 Nederlanders uit gemeenten buiten Amsterdam te zijn. Er waren dus slechts 2162 buitenlanders, van wie 642 Duitschers, 411 Engelschen, 348 Russen, 226 van buiten Europa, 137 uit Oostenrijk-Hongarije. Er trekken wel veel Oost-Joden door Amsterdam, maar deze blijven er niet. Men heeft dus met een vrij homogeen volksdeel te doen.

II. DE VERHOUDING DER GESLACHTEN.

De volgende staat 2 geeft gelegenheid om het vrouwenoverschot bij de Joden te vergelijken met dat bij de niet-Joden.

Tab. 2. Vrouwenoverschot bij Israëlieten en niet-Israëlieten vergeleken bij dat der niet-Joden.

Volkstelling van	Op 100 mannen kwamen vrouwen bij de		
	Ned. Israël.	Portug. Israël.	niet-Israël.
1849	108,6	113,9	121,4
1859	109,3	117,6	119,7
1869	109,4	112,7	117,8
1879	107,8	112,6	114,7
1889	106,9	110,1	113,5
1899	109,5	116,3	112,4
1909	112,3	119,5	109,6
1920	109,7	112,1	107,0

Terwijl bij de geheele bevolking en in het bijzonder bij de niet-Joodsche, als gevolg van de verbetering der sterfte onder de mannen eenerzijds en den beroepsarbeid der vrouw met zijn toeneming der

dienst een mengsel van rassen gaat bevatten, maar ook doordat het nogal eens voorkomt, dat personen, die zich bij de volkstelling als zoodanig hebben opgegeven, bij een gelukkige of een treurige gebeurtenis in hun gezin (huwelijk, geboorte of sterfte) plotseling weer in hun vroegeren godsdienst erkend willen worden.

sterfte anderzijds, het vrouwenoverschot, zooals dat bij de achtereenvolgende volkstellingen bleek te bestaan, voortdurend regelmatig is gedaald (van 20,0 % in 1849 tot 7,2 % in 1920 bij de *geheele bevolking*), is dat bij de Joden niet het geval geweest.

In de eerste plaats is het bij hen tot 1899 altijd geringer geweest dan bij de niet-Joden, vermoedelijk als gevolg van het geringere verschil bij hen tusschen de mannen- en de vrouwensterfte. Bovendien is het, zoowel bij de Ned.- als bij de Portug.-Israëlieten, na tot 1889 te zijn gedaald, later weder grooter geworden (bij de eersten in 1920 echter weer gedaald). Het is niet gemakkelijk een verklaring van dit feit te geven, evenmin als van het verschijnsel, dat het vrouwenoverschot bij de Portugeesch-Israëlieten zooveel grooter is dan bij de Ned.-Israëlieten.

III. DE LEEFTIJD EN DE BURGERLIJKE STAAT.

In den leeftijdsopbouw vertoonen zich merkwaardige verschillen tusschen Joden en niet-Joden, zooals uit tab. 3 blijkt.

Tab. 3. Het aantal mannen en vrouwen in de verschillende leeftijdsgroepen in % van het totaal aantal.

Leeftijd	Mannen						Vrouwen					
	1899		1909		1920		1899		1909		1920	
	Israël.	Niet-Israël.	Israël.	Niet-Israël.	Israël.	Niet-Israël.	Israël.	Niet-Israël.	Israël.	Niet-Israël.	Israël.	Niet-Israël.
— 10 jaar	23,7	25 3	20,0	22,7	17,7	20,1	21,4	22 3	17,2	20,0	15 4	18,2
10—20 »	22,1	20,4	20 9	20,6	18 1	18,8	21,1	18 8	18,9	19 3	16,2	17 7
20—30 »	17,6	16,1	17,8	17 0	18,1	18,9	18 2	17,5	19,3	17,7	17,4	18,9
30—40 »	12,9	13 5	14,3	13,8	15,2	14,7	13,5	14,0	15,0	14,3	16 4	15,2
40—50 »	9,3	10 6	10,8	11,0	12,9	11,6	9 6	10,4	11,5	11,3	13,7	11,9
50—60 »	6,9	7,4	8,0	7 9	9 1	8,4	7,4	7,9	8,3	8,1	10,1	8,9
60—70 »	4,7	4,3	5,2	4,6	5 5	5,0	5,0	5,3	5,6	5,5	6,4	5,6
70—80 »	2,4	2,0	2 4	2,0	2,7	2,1	3,0	3,1	3,2	2,9	3,3	2,8
80 jaar, enz.	0,4	0,4	0,6	0,4	0,7	0,4	0,8	0,7	1,0	0,9	1,1	0,8
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Relatief is het aantal kinderen beneden 20 jaar als gevolg van de verminderde geboorte in de laatste 20 jaar bij de Israëlieten sterker gedaald dan bij de anderen, maar het gemis aan nieuwe levens wordt spoedig ingehaald door de gunstiger sterfte. Doordat in tab. 3 de percentages onderling afhankelijk zijn, is de loop van zaken daaruit niet zoo goed te zien. Daarom geeft de volgende staat 4 voor elke leeftijdsgroep de verhouding van het aantal Israëlieten tot het totaal aantal van die groep onder de geheele bevolking.

Tab. 4. Aantal Israëlieten in elke leeftijdsgroep op 100 van die groep onder de totale bevolking.

Leeftijd.	1899		1909		1920	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
—10 jaar	11,0	11,1	9,5	9,4	9,1	9,0
10—20 »	12,5	12,7	10,8	10,7	9,9	9,7
20—30 »	12,6	11,9	11,1	11,9	9,9	9,7
30—40 »	11,2	11,1	11,0	11,4	10,5	11,2
40—50 »	10,3	10,7	10,5	11,1	11,3	11,9
50—60 »	11,0	10,9	10,7	11,1	11,1	11,9
60—70 »	12,5	10,9	11,7	11,1	11,2	11,8
70—80 »	13,1	11,0	12,4	12,1	12,6	12,0
80 jaar enz.	12,8	12,8	14,4	12,7	14,5	13,0
Totaal.	11,7	11,5	10,6	10,9	0,13	10,5

Waren in 1899 de percentages van de 10—20 jarigen nog boven de algemeene percentages, in 1920 was dit eerst met de 30—40 jarigen het geval, maar van deze leeftijdsgroep af overtroffen zij het algemeene cijfer steeds sterker, zoowel bij de mannen als bij de vrouwen. Dit bewijst, dat de Israëlieten over het algemeen ouder worden dan de Christenen.

Ook ten opzichte van den burgerlijken staat wijkt de Israëlietische bevolking van de overige af, nl. hierin, dat er relatief meer gehuwden zijn, zooals uit tab. 5 blijkt.

Tab. 5. De burgerlijke staat naar het geslacht in percenten van het aantal in iederen godsdienst.

Jaren	Godsdienst	Op 100 van het totaal in alle groepen							
		Mannen				Vrouwen			
		Burgerlijke staat							
		Ongehuwd	Gehuwd	Weduwnaars en gesch.	Totaal	Ongehuwd	Gehuwd	Weduwen en gesch.	Totaal
1909	Ned. Israël.	58,9	38 3	2,8	100	59,0	33,8	7,2	100
	Portug. »	58,5	38,4	3,1	100	58,4	34,0	7,6	100
	Niet- »	59,6	37,2	3,2	100	58,0	34,3	7,7	100
1920	Ned. Israël.	53,0	43,9	3,1	100	53,1	39,3	7,6	100
	Portug. »	53,0	43,5	3,5	100	52,4	39,9	7,7	100
	Niet- »	56 8	39,8	3,4	100	54,9	37,6	7,5	100

Er zijn bij de Joden dus relatief meer gehuwden en minder weduwnaars en weduwen, waarbij er echter rekening mee is te houden, dat er onder de Katholieken relatief meer ongehuwden zijn door de geestelijken en onder de Protestanten meer gescheidenen voorkomen.

De volgende tabel (6) geeft van ongehuwden, gehuwden en personen in weduwstaat de verhouding der Joden tot de geheele bevolking aan.

Tab. 6. Aantal Israëlieten in % van het aantal voor iedere groep van den burgerlijken staat bij de geheele bevolking.

Geslacht	Israëlieten op 100 bij de geheele bevolking.			
	Ongehuwd.	Gehuwd.	Weduwstaat en gescheiden	Totaal
Mannen	9,1	11,2	9,6	10,3
Vrouwen	10,2	10,9	10,6	10,5

Wat den leeftijd betreft, waarop men in het huwelijk treedt, blijkt uit tab. 7 dat de Joden over het algemeen *ouder* huwen dan de niet-Joden, want bij hen is het aantal gehuwden in de jongere leeftijden percentsgewijs kleiner dan bij de andere, en dat vooral voor de vrouwen.

Tab. 7. Gehuwden beneden 30 jaar in percent van het totaal voor elke groep.

Leeftijd en geslacht		Op 100 gehuwden.			
		1909		1920	
		Israël.	Niet-Israël.	Israël.	Niet-Israël.
beneden 20 jaar	Mannen	0,1	0,06	0,07	0,06
	Vrouwen	0,2	0,4	0,4	0,5
20—30 jaar	Mannen	13,4	14,9	14,2	15,5
	Vrouwen	17,3	19,7	17,5	20,8

IV. HET BEROEP.

Zooals reeds is opgemerkt, nemen de Joden in Amsterdam — evenals tevens in alle landen — wat hun beroep betreft, een zeer bijzondere plaats in.

Het is niet gemakkelijk hierover cijfers te geven, want wel is in ons land bij de laatste volkstellingen steeds een beroepstelling gehouden, maar bij de bewerking der gegevens over het beroep vindt geen splitsing naar den godsdienst plaats. De heeren de L i e m e en

Sanders hebben echter in 1906 ook het beroep der Israëlieten geteld en dit geeft althans een beeld, dat in de laatste 18 jaar zeker niet sterk zal zijn gewijzigd. Hun telling stelt ons in staat de volgende tab. 8 samen te stellen. Ter toelichting dier tabel zij opgemerkt, dat het niet zeker is, dat in 1906 van *allen* het beroep is opgenomen. Het totaal der Joden, die een beroep uitoefenden, was nl. slechts 14065; voor zoover er nog een aantal niet geteld was, moet het getal 14065 dus als representatief worden beschouwd; het veroorlooft in ieder geval de promilles, die wij in de tabel opnemen, te berekenen. Voor de totale bevolking hebben wij ter vergelijking van de Joden in 1906 slechts de beroepstellingen van 1899 en 1909. Wij nemen de laatste, omdat deze het dichtst bij die van 1906 ligt.

Tab. 8. Het aantal Israëlieten in de voornaamste beroepen vergeleken met het aantal Amsterdammers in het algemeen in promilles van het totaal.

Beroepen	Israëlieten in 1906		Geheele bevolking in 1909	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
Nijverheid. { Diamantindustrie	292 ⁰ / ₁₀₀	98 ⁰ / ₁₀₀	54 ⁰ / ₁₀₀	15 ⁰ / ₁₀₀
{ Bouwvakken	13	—	113	2
{ Kleding en reiniging	29	171	35	212
{ Voedings- en genotmiddelen	83	1	94	16
{ Overige	45	11	190	29
{ Totaal	462	281	486	274
Handel	387	117	204	111
Verkeer	25	7	160	53
Landbouw en visscherij	3	—	8	1
Vrije beroepen	38	18	20	10
Huiselijke diensten	4	520	4	465
Ambtenaren	58	—	25	—
Losse werklieden	4	3	42	24
Overige	19	54	51	62
Totaal	1000	1000	1000	1000

De cijfers toonen aan, dat het aantal Joden, werkzaam in de industrie, voor de mannen weinig verschilt van het overeenkomstige aantal bij de geheele bevolking, maar dit kleine verschil vloeit alleen voort uit het feit, dat de diamantindustrie onder de Joden een overwegende plaats inneemt. Terwijl de geheele bevolking zich verspreidt over alle industriele beroepen en de bouwbedrijven en de voedings- en genotmiddelen de voornaamste plaats innemen, vindt men onder de Joden bijna alleen diamantwerkers, slaggers en bakkers. Rekent men deze drie beroepen niet mee, dan blijft bij de Joden 8,7 %, bij

de totale bevolking echter 33,8 % voor de nijverheid over. Verder is het vooral de handel, waarin de Joden hoofdzakelijk werkzaam zijn, terwijl de vrije beroepen en de losse werklieden bij hen relatief een dubbel zoo groot aantal bezig houden als bij de geheele bevolking.

Onder de vrouwen overwegen bij de Joden de diamant- en kleedingindustrie, terwijl er velen in den handel of als dienstbode werkzaam zijn. Voor deze beroepen zijn de percentages alle bij de Joden hooger dan bij de totale bevolking, evenals de vrije beroepen (kunst en amusement!).

V. DE HUWELIJKEN.

De bovenstaande cijfers hebben betrekking op den stand der bevolking op bepaalde tijdstippen. Zij zijn natuurlijk het gevolg van de veranderingen, welke zich daarin in den loop der tijden voordoen als gevolg van huwelijken, geboorten en sterfgevallen. Wij komen dus tot het onderzoek van de hierop betrekking hebbende cijfers en wel eerst de huwelijken.

De huwelijksfrequentie bij de verschillende godsdiensten is alleen te bepalen in jaren rondom een volkstelling, omdat alleen deze het aantal belijders der verschillende godsdiensten geeft. Aldus is de volgende tabel samengesteld.

Tab. 9. Gemiddeld aantal huwenden per jaar op 1000 personen van elken godsdienst aanwezig bij de volkstelling.

Gem. in de jaren	Protestant	Katholiek	Israëliet	Totaal.
1899—1900	17,1	15,5	12,4	15,3
1907—1912	18,6	17,3	14,7	16,6
1918—1923	24,8	22,9	18,7	19,8

Zuiverder is het nog het aantal huwenden te berekenen op het aantal ongehuwden b.v. boven 20 jaar. Dit is geschied in de volgende tab. 10.

Tab. 10. Gemiddeld aantal huwenden per jaar op 1000 aantal ongehuwden boven 20 jaar, aanwezig bij de in het midden der periode gevallen volkstelling.

Perioden.	Protestant	Katholiek	Israëliet	Totaal.
1907—1912	77,3	74,2	57,1	70,6
1918—1923	96,3	92,0	75,3	83,9

Uit deze cijfers blijkt wel duidelijk, hoe voorzichtig de Israëlieten zijn in het huwen, al is de toeneming in de laatste 10 jaren bij hen

sneller geweest dan bij de anderen. Dit blijkt ook uit het feit (zie tab. 11), dat het aantal gemengde huwelijken bij hen geringer is, al neemt het den laatsten tijd iets toe.

Tab. 11. Aantal huwelijken in 1899 en 1910, waarbij de huwenden van gelijken godsdienst waren, en aantal mannen resp. vrouwen, die in 1920 huwden met vrouwen, resp. mannen van gelijken godsdienst in % van het totaal aantal gesloten huwelijken, waarin resp. een Prot., een Kath. en een Isr. betrokken was.

Jaren.	Protestant met Protestant.	Katholiek met Katholiek.	Israëliet met Israëliet.
1899	87,2	64,7	96,1
1910	81,1	61,7	94,6
1920	77,0 mannen 75,8 vrouwen	58,1 mannen 55,8 vrouwen	87,4 mannen 93,3 vrouwen

Terloops zij nog vermeld, dat omtrent het verschijnsel der echtscheidingen naar den godsdienst der scheidenden nog geen gegevens zijn verzameld.

VI. HET GEBOORTEOVERSCHOT.

Zooals reeds is opgemerkt, zijn er eerst betrouwbare cijfers over geboorte en sterfte der Jodensedert 1899. Een enquête ten behoeve van het Fransche opperbestuur, in 1812 gehouden over de Joden te Amsterdam, geeft wel cijfers over een groot deel der 18e eeuw, maar deze zijn weinig bruikbaar. Voor de Hoogduitsche ontbreken nl. de aantallen geboren en wordt van de overledenen alleen het aantal begravingen opgegeven; bovendien was toen het geheele aantal aanwezigen niet bekend, zoodat het bezwaarlijk is geboorte- en sterftcijfers te berekenen. Dit is slechts mogelijk voor enkele jaren aan het eind der 18e en het begin der 19e eeuw, toen speciale tellingen der bevolking zijn gehouden. Voor deze jaren vinden wij het volgende (tab 12):

Tab 12. Sterfte einde 18e en begin 19e eeuw.

Jaren.	Aantal der		Aantal overleden		Sterfte op 100 aanwezigen	
	Israël.	Niet- Israël.	Israël.	Niet- Israël.	Israël.	Niet- Israël.
1795	20,335	196,689	756	8,506	37,2	43 2
1809	21 444	180,320	601	7,356	28,0	40,8
1811	19,770	178,418	710	8,440	35,9	41,8
1812	19,305	173,778	640	7,813	33,2	45,0

Voor de Portugeesch-Israëlieten zijn uit de 18e eeuw eenige verdere gegevens beschikbaar, nl. over geboorte en begravingen; zij zijn vrij betrouwbaar, omdat zij aan de kerkregisters zijn ontleend, maar vermoedelijk zijn onder de geboorten niet begrepen zij, die binnen een maand na de geboorte zijn overleden, en zijn dezen en de doodgeborenen onder de overledenen geteld. Bij een bevolking van 2000 à 2500 werden er aldus gemiddeld per jaar vermeld de in tab. 13 voorkomende getallen.

Tab. 13. Gemiddeld aantal per jaar geboren en begraven Portugeesch-Israëlieten.

Jaren.	Geboren.		Begraven.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
1750—1760	46	39	52	57
1760—1770	43	38	49	58
1770—1780	38	35	53	54
1780—1790	35	36	54	56
1790—1800	31	28	42	47
1800—1810	31	28	47	51

Veel nauwkeuriger zijn de gegevens uit den tijd na de oprichting van het Bureau van Statistiek der gemeente. Zij beginnen met het jaar 1899 en kunnen dus in verband worden gebracht met de bevolking, zooals die uit de volkstellingen blijkt.

Nemen wij de jaren rondom de drie laatste volkstellingen, dan kunnen wij het gemiddelde jaarlijksche geboorte-overschot berekenen over de perioden 1899/1900, 1908/1911 en 1919/1922, zie tab. 14.

Tab. 14. Geboorte-, sterfte- en geboorteoverschotcijfers per 1000 van het aantal aanwezigen bij drie volkstellingen.

Perioden	Israëlieten.			Niet-Israëlieten.		
	Geboorte.	Sterfte.	Geboorte-overschot	Geboorte.	Sterfte.	Geboorte-overschot
ABSOLUTE CIJFERS.						
1899/1900	1,491	721	770	13,762	7,553	6,209
1908/1911	1,231	668	563	12,253	6,590	5,663
1919/1922	1,290	734	556	12,933	6,688	6,245
Op 1000 der bevolking midden in de periode.						
1899/1900	25,2	12,2	13,0	30,4	16,7	13,7
1908/1911	20,2	11,0	9,2	24,2	13,0	11,2
1919/1922	19,2	10,9	8,3	21,7	11,2	10,5

Terwijl dus oorspronkelijk het overschot bij de Joden ongeveer even groot was als bij de anderen, is het onder den invloed van de sterke afnemning der geboorten bij hen steeds meer bij de anderen achtergebleven.

VII. DE GEBOORTEN.

In tab. 13 vindt men reeds cijfers, waaruit blijkt, dat de geboorte bij de Joden in de laatste 25 jaar lager — en in toenemende mate lager — is dan bij de niet-Joden. Dit wordt bevestigd, als men de geboorte berekent op de gehuwde vrouwen in den vruchtbaren leeftijd (15—49 jaar), zie tab. 15.

Tab. 15. Geboorten in 1908—1911 en 1919—1922 per 1000 vrouwen in den vruchtbaarheidsleeftijd.

Perioden	Aantal gehuwde vrouwen van 15—49 jaar		Gemiddeld aantal geboorten per jaar			
			Totaal		Op 1000 vrouwen	
	Israël.	Niet-Israël.	Israël.	Niet-Israël.	Israël.	Niet-Israël.
1908—1911	7,692	67,398	1,231	12 253	160,0	181,8
1919—1922	9,757	83,573	1,289	12,934	132,1	154,8

De daling van het relatieve aantal geboorten is dan ook bij de Joden grooter dan bij de anderen ($17\frac{1}{2}$ % tegen 15 %). In verband hiermede is ook de huwelijksvruchtbaarheid bij de Joden geringer geworden, wat blijkt uit het volgende staatje (16) omtrent het aantal

Tab. 16. Aantal geboorten in 1918—'23 naar het hoeveelste kind.

Onder de geborenen waren	Absoluut		In % van het totaal		Op 100 geborenen in elke groep waren Israëliet
	De beide ouders Israëliet	Geen van beide ouders Israëliet	De beide ouders Israëliet	Geen van beide ouders Israëliet	
1e kinderen	2,250	16,747	37.0	31.0	11.8
2e »	1,584	12,405	26.0	23.0	11.3
3e »	841	7,766	13.8	14.4	9.8
4e »	471	5,103	7.7	9.4	8.4
5e »	302	3,489	5.0	6.5	8.0
6e »	201	2,461	3.3	4.6	7.6
7e »	141	1,797	2.3	3.3	7.3
8e »	90	1,396	1.5	2.6	6.1
9e »	77	1,003	1.3	1.9	7.1
10—14e »	123	1,702	2.0	3.1	6.7
15e en verdere kinderen	9	90	0.1	0.2	9.1
Totaal	6,089	53,959	100	100	101

geboorten naar het aantal vroeger reeds uit hetzelfde huwelijk geboren, dat betrekking heeft op alle geboorten in de jaren 1918 tot en met 1923.

Uit deze tabel blijkt wel, dat de groote gezinnen bij de zuiver Israëlietische huwelijken minder talrijk zijn dan bij de anderen en dat de periode der bijbelsche families met talrijk kroost tot de geschiedenis gaat behooren.

Het is ten slotte niet van belang ontbloomt de verhouding, waarin bij de Israëlieten de beide geslachten onder de geboren tot elkaar staan, het bekende jongensoverschot, te vergelijken met die bij het overige deel der bevolking. De volgende tabel (17) geeft daartoe het jongensoverschot, dat te Amsterdam tot 1920 steeds ongeveer 5 % was, in 1920 en 1921 tot 7 % steeg en thans ruim 4 % is, voor de verschillende gezindten sedert 1907 in perioden van zes jaar.

Tab. 17. Jongens- en meisjesgeboorten in perioden van zes jaar bij de verschillende gezindten.

Perioden	Aantal geboorten van	Protest.	Kath.	Niet-Israël.	Israël.
1907—1912	Jongens	24,585	11,666	38,027	3,821
	Meisjes	23,420	11,315	36,415	3,743
	Jongens op 100 meisjes..	105.0	103.1	104.4	102.8
1913—1918	Jongens	25,533	13,133	40,787	4,092
	Meisjes	25,315	12,281	38,547	3 745
	Jongens op 100 meisjes..	105.0	106.9	105.8	109.3
1919—1923	Jongens	20,628	11,630	34,798	3,456
	Meisjes	19,604	10,767	32 812	3,167
	Jongens op 100 meisjes..	105.2	108.0	106.0	109.1

Het blijkt dus, dat, terwijl vroeger de Israëlieten een kleiner jongensoverschot hadden dan het andere deel der bevolking, in de laatste 12 jaar het overschot bij hen grooter is geworden. Of dit een degeneratie-verschijnsel is dan wel andere oorzaken heeft, kan slechts een dieper gaand onderzoek uitmaken.

De geboortestatistiek stelt ook in staat eenige aanwijzingen op het gebied der moraliteit te krijgen, met name door het aantal onechte geboorten en dat der geboorten, welke reeds vóór het huwelijk gecompliceerd zijn, waarvoor men, omdat men alleen dáárvan zekerheid heeft, gewoonlijk alleen die binnen zes maanden na het huwelijk neemt.

De onechte kinderen zijn vermeld in tab. 18.

Tab. 18. Onechte geboorten in 5-jarige perioden sedert 1900.

Perioden	Israëlieten			Niet-Israëlieten		
	Aantal gebore- nen	Waarvan onecht		Aantal gebore- nen	Waarvan onecht	
		Totaal	Op 100 geboorten		Totaal	Op 100 geboorten
1900—1904	6,947	79	1,1	68,831	3,426	5,0
1905—1909	6,658	82	1,2	64 408	3 033	4,7
1910—1914	6,135	97	1,6	62,239	2,799	4,5
1915—1919	6,268	105	1,7	61,946	2,804	4,5
1920—1923	5,329	95	1,8	55 889	2,336	4,2

Tab. 19. Eerstgeborenen, geboren binnen 6 maanden na het huwelijk, bij de verschillende gezindten en in gemengde huwelijken.

Jaren.	A a n t a l.	Aantal eerstgeborenen van welke				
		beide ouders Protes- tant waren.	beide ouders Katholiek waren.	een der ouders Protestant, de andere Katholiek was.	geen der ouders Israëliet was.	beide ouders Israëliet waren.
1918	Geborenen in totaal . . .	1,855	674	668	3,217	459
	» binnen 6 maanden na het huwelijk Absol.	417	102	223	742	85
	» binnen 6 maanden na het huwelijk % v. h. tot.	22,5	15,1	32,4	23,1	18,5
1919	Geborenen in totaal . . .	1,732	576	706	3,014	430
	» binnen 6 maanden na het huwelijk Absol.	371	112	236	719	55
	» binnen 6 maanden na het huwelijk % v. h. tot.	21,4	19,4	33,4	23,9	12,8
1920	Geborenen in totaal . . .	2,017	718	809	3,544	463
	» binnen 6 maanden na het huwelijk Absol.	486	145	288	919	85
	» binnen 6 maanden na het huwelijk % v. h. tot.	24,1	20,2	35,6	25,9	18,4
1921	Geborenen in totaal . . .	2,034	761	824	3,619	476
	» binnen 6 maanden na het huwelijk Absol.	507	126	303	936	89
	» binnen 6 maanden na het huwelijk % v. h. tot.	24,9	16,6	36,8	25,9	18,7
1922	Geborenen in totaal . . .	1,879	675	799	3,353	422
	» binnen 6 maanden na het huwelijk Absol.	389	115	287	791	73
	» binnen 6 maanden na het huwelijk % v. h. tot.	20,7	17,0	35,9	23,6	17,3
1923	Geborenen in totaal . . .	1,933	792	743	3,469	397
	» binnen 6 maanden na het huwelijk Absol.	329	109	225	663	65
	» binnen 6 maanden na het huwelijk % v. h. tot.	17,0	13,8	30,7	19,2	16,4

De Israëlieten steken dus zeer gunstig bij de Christenen af. Toch is het opmerkenswaardig, dat het relatieve aantal onechte geboorten bij hen toeneemt, terwijl het bij de Christenen vermindert.

Ook ten aanzien van den omgang vóór het huwelijk maken de Israëlieten geen ongunstig figuur, hoewel zij hierin bij de Katholieken achterstaan, zooals uit de bovenstaande tabel (19) blijkt.

Opmerkenswaardig zijn de hooge cijfers bij gemengde huwelijken, die dus vaak „gedwongen” waren. In ieder geval mag de opmerking wel een plaats vinden, dat deze cijfers, zoo men ze als maatstaf voor de zedelijkheid wil gebruiken, behooren te worden aangevuld met gegevens omtrent hetgeen geschiedt ter voorkoming van conceptie of geboorte.

VIII. DE STERFTE.

Aan de sterfte onder de Joden te Amsterdam heeft Dr Sanders een in 1918 verschenen studie gewijd ¹⁾, die hoofdzakelijk betrekking heeft op de jaren 1901—1913. Hij maakte hiervoor gebruik van de samenstelling der Joodsche bevolking, zooals die uit de reeds meermalen genoemde, door hem met den heer de Lieme samen in 1906 verrichte telling bleek, een jaar dus midden in die periode gelegen. Wij kunnen hieraan nog eenige nieuwe cijfers toevoegen uit de jaren tot 1923, gebaseerd op de volkstellingen van 1909 en 1920.

Volgens Sanders was in 1901—1913 de jaarlijksche sterfte per 1000 van elke groep in 1906:

1901—1913	Mannen	Vrouwen	Samen
bij niet-Israëlieten.	14,14	13,01	13,55
» Israëlieten.....	12,55	11,06	11,63

Voor de perioden 1905—1914 en 1918—1923 was zij zooals tab. 20 aangeeft.

Tab. 20. Jaarsterfte in twee perioden per 1000 van elke groep, aanwezig bij de in die periode vallende volkstelling.

Perioden	Sterfte per 1000	Mannen	Vrouwen	Totaal.
1905/1914	bij niet-Israëlieten.	13,42	12,56	12,96
	» Israëlieten.....	11,52	10,59	11,02
1918/1923	bij niet-Israëlieten.	12,16	11,90	11,68
	» Israëlieten.....	11,22	11,27	11,13

De sterfte bij de Joden is dus steeds gunstiger geweest dan bij het overige deel der bevolking (er is reden om te vermoeden, dat het

¹⁾ Ziekte en sterfte bij Joden en niet-Joden te Amsterdam. 1918. Diss.

altijd zoo is geweest), maar het verschil is in den loop dezer eeuw steeds geringer geworden; het is nl. van 1,9 tot 0,5 ‰ verminderd en, terwijl het in de eerste periode voor de vrouwen grooter was dan voor de mannen, is dat later omgekeerd geworden.

Gaat men na, op welke leeftijden deze gunstiger sterfte voorkomt, dan ziet men, dat dit bij beide geslachten op *alle* leeftijden zonder uitzondering het geval is, zooals uit tab. 21 blijkt.

Tab. 21. Gemiddelde jaarlijksche sterfte per 1000 bij de volkstelling in iedere groep aanwezigen.

Leeftijds- groepen	Gezindte	1901—1913 (telling 1906)		1905—1914 (volkstelling 1919)		1918—1923 (volkstelling 1920)	
		Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
0—1 jaar	Israël.	101,4	80,9				
	Niet-Isr.	123,7	98,1				
1—4 »	Israël.	11,9	10,4				
	Niet-Isr.	19,2	17,2	7,7	5,9	6,1	5,0
5—13 »	Israël.	2,0	1,4	11,4	9,7	8,6	7,4
	Niet-Isr.	2,5	2,4				
14—19 »	Israël.	2,1	2,0				
	Niet-Isr.	3,0	3,0				
20—29 »	Israël.	3,4	2,0	3,3	1,8	3,6	3,8
	Niet-Isr.	4,5	3,8	4,2	3,7	4,6	4,5
30—39 »	Israël.	4,3	3,6	4,3	4,0	3,8	4,0
	Niet-Isr.	5,3	5,1	5,0	4,9	5,1	5,2
40—49 »	Israël.	7,5	6,5	6,9	6,4	6,6	6,1
	Niet-Isr.	9,9	7,7	9,2	7,4	7,7	7,2
50—79 »	Israël.	34,1	28,7	33,7	29,6	32,9	28,8
	Niet-Isr.	35,7	30,4	35,3	30,2	34,7	30,1
80 » en ouder	Israël.	197,7	159,1	192,0	161,8	186,5	170,7
	Niet-Isr.	210,6	238,9	209,0	176,2	204,3	183,5

De grootste verschillen tusschen Joden en niet-Joden ziet men dus in de jonge leeftijden; bij de mannen zoowel als bij de vrouwen is het verschil beneden 20 jaar groot (3,7 ‰ in 1905—1914 en nog 2,5 ‰ in 1918—1923); bij het ouder worden wordt het verschil geringer, terwijl het vooral voor de vrouwen na het 40e jaar weer stijgt.

Sanders heeft over 1901—1913 een volledig overzicht gegeven van de oorzaken van den dood bij de Joden in vergelijking met de niet-Joden; aangezien latere cijfers ontbreken, moeten wij ons hiermee tevreden stellen. Het algemeen resultaat hiervan vindt men in tab. 22.

Tab. 22. Sterfte naar de doodsoorzaken in de periode
1901—1913 bij Joden en niet-Joden.

Nos. van de verkorte intern. lijst.	Omschrijving der doodsoorzaken	Israë- lieten	Niet- Israë- lieten	In % van het totaal. Absoluut.	
				Israël.	Niet-Isr.
1—12	Besmettelijke ziekten.....	422	6,161	4,77	6,96
13	Longtuberculose.....	662	9,996	7,48	11,30
14	Hersentuberculose.....	94	1,751	1,06	1,98
15	Andere vormen van tuberculose.	60	912	0,68	1,03
16	Kanker en andere maligne tumoren	778	7,478	8,79	8,45
17	Meningitis.....	171	1,612	1,93	1,82
18	Apoplexie, hersenverweeking....	537	4,707	6,07	5,32
19	Organische hartgebreken.....	1,063	5,850	12,01	6,61
20	Acute bronchitis.....	53	1,102	0,60	1,25
21	Chronische „.....	75	883	0,85	1,00
22	Pneumonie.....	517	5,685	5,84	6,42
23	Andere ziekten der ademhalings- werktuigen.....	410	6,092	4,63	6,88
24	Ziekte van de maag (behalve kanker)	43	417	0,49	0,47
25	Gastro-enteritis bij kinderen bene- den 2 jaar.....	268	4,580	3,03	5,18
26	Appendicitis en typhlitis.....	29	190	0,33	0,21
27	Hernia, darmocclusie.....	57	488	0,64	0,55
28	Levercirrhose.....	21	270	0,24	0,31
29	Nephritis en ziekte van Bright..	584	3,931	6,60	4,44
30	Ziekten van de geslachtsorganen der vrouw.....	9	100	0,10	0,11
31	Kraamvrouwenkoorts.....	29	430	0,33	0,49
32	Andere ziekten van zwanger- schap en kraambed.....				
33	Aangeboren zwakte en gebreken	357	3,236	4,03	3,66
34	Ouderdomszwakte.....	511	5,251	5,77	5,93
35	Gewelddadige dood (behalve zelf- moord).....	188	2,242	2,12	2,53
36	Zelfmoord.....	71	445	0,80	0,50
37	Andere ziekten.....	1,526	11,199	17,24	12,66
39	Onbekende oorzaak.....	316	3,490	3,57	3,94
	Totaal.....	8,851	88,468	100.	100.
Nos. 1)	waarvan aan:				
36	Syphilis.....	30	388	0,34	0,44
37	Chancre mou en gonococcie.....	2	7	0,02	0,01
50	Diabetes.....	276	631	3,12	0,71
62	Tabes dorsalis.....	30	185	0,34	0,21
60-74	Ziekte van het zenuwstelsel.....	1,094	10,030	12,46	11,33
77-78	Ziekte van het hart en van de aderen	328	2,224	3,71	2,51
en 80-86	(behalve organische hartgebreken)				

1) Van de gedetailleerde internat. lijst.

Uit deze tabel blijkt, dat er bepaalde ziekten zijn, waaraan de Joden meer, resp. minder lijden dan de Christenen. *Meer* lijden zij aan: kanker, apoplexie, organische hartgebreken (veel sterker), suikerziekte, zenuwziekten, zelfmoord; *minder* aan: besmettelijke ziekten, long- en andere tuberculose, aandoeningen der ademhalingswerktuigen, spijsverteringsaandoeningen bij zuigelingen.

Enkele ziekten beschouwen wij afzonderlijk en wel:

a. *Besmettelijke ziekten.* De vier bekende kinderziekten kwamen in de periode 1901—1913 belangrijk minder voor dan bij Christenen:

Tab. 23. Sterfte per 100.000 personen beneden 14 jaar in elke groep.

Ziekten	Israëlieten		Niet-Israëlieten	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
Mazèlen	101,6	81,3	139,2	124,1
Roodvonk	12,0	8,3	10,5	6,0
Kinkhoest	21,1	22,0	71,2	83,7
Diphterie en croup...	30,2	25,0	31,9	30,9

De verplichte aangifte volgens de wet stelt in staat ook het aantal ziektegevallen te bepalen.

Aangezien bij de aangifte de godsdienst niet wordt vermeld, kan een vergelijking tusschen Joden en niet-Joden slechts op indirecte wijze geschieden. Het beste middel hiertoe is een gedeelte der stad met veel en een met weinig Joden van ongeveer gelijken welstand met elkaar te vergelijken, zoodat de invloed van dit element is uitgeschakeld. Hierbij moet echter wel eraan worden gedacht, dat de getallen niet groot zijn. De welstand wordt afgeleid uit de aanslagen in de inkomstenbelasting, die buurtsgewijze bekend zijn.

Tab. 24 geeft dus het aantal gevallen van eenige besmettelijke ziekten in den tijd van 1900—1909 in twee wijken van denzelfden welstand, waarvan de eene 87 %, de andere slechts ½ % Joden onder haar bevolking telde.

Tab. 24. Gevallen van besmettelijke ziekte, aangegeven in twee wijken der stad, in 1900—1909.

Gevallen van	Aantal aangegeven gevallen op 1000 inwoners	
	Jodenhuurt	Christenhuurt
Febris typhoidea	3,2	7,9
Roodvonk	10,4	8,5
Diphterie en croup	8,6	11,0

Alleen roodvonk schijnt dus bij Joden frequenter te zijn.

b. Tuberculose. Ook hier is de toestand bij de Joden gunstiger en wel in alle leeftijden, zooals uit tab. 25 blijkt.

Tab. 25. Gemiddelde jaarlijksche sterfte aan keel- en long-tuberculose per 100.000 personen van elke groep in 1901—1913.

Leeftijds- groepen	Israëlieten		Niet-Israëlieten	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
0— 1 jaar	40,9	28,4	137,0	92,1
1— 4 »	31,2	25,6	92,7	71,6
5—13 »	12,9	15,8	27,7	38,2
14—19 »	59,3	59,8	102,0	146,8
20—29 »	139,8	58,3	204,7	173,3
30—39 »	121,8	85,4	188,5	176,5
40—49 »	140,3	104,3	244,9	169,4
50—64 »	177,7	91,3	311,4	178,4
65—79 »	171,3	85,8	242,8	185,7
80 jaar en daar boven	237,1	—	85,2	131,8

c. Kanker. Sanders geeft voor de sterfte aan kanker de volgende cijfers (tab. 26).

Tab. 26. Gemiddelde jaarlijksche sterfte aan kanker op 100.000 personen boven 29 jaar in 1901—1913.

Gevallen van kanker van de	Israëlieten		Niet-Israëlieten	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
maag en lever	115,6	89,3	191,8	124,4
geslachtsorganen der vrouw	—	26,1	—	54,1
borst	—	33,3	0,7	24,4
andere organen	102,1	95,4	101,4	64,7
Totaal	217,7	244,1	239,9	267,6

In de jaren 1920 en 1921 overleden aan kanker in de gemeente per 100.000 Protestanten 185, Katholieken 152, Israëlieten 117, geen godsdienst 231. Dat in tab. 22 het percentage der kankergevallen bij de Joden grooter is dan bij de anderen, zal wel zijn toe te schrijven aan den anderen leeftijdsopbouw der Joodsche bevolking.

d. Ziekten van het zenuwstelsel en de zintuigen.

Het is een bekend feit, dat de Joden meer aan zenuwaandoeningen en psychose lijden dan de niet-Joden, een gevolg zoowel van hun

meer gevoelige geaardheid als van een zekere degeneratie door hun afgeslotenheid van andere volksdeelen.

Uit een opname van het aantal krankzinnigen, dat op gemeentekosten in krankzinnigengestichten werd verpleegd, bleek, dat hieronder op 1 Januari 1922 waren 375 Joodsche, d.i. 5 $\frac{0}{100}$, en 2171 niet-Joodsche of 3,7 $\frac{0}{100}$ der bevolking op 1 Januari 1921.

Ook de sterfte aan deze en soortgelijke ziekten is grooter dan bij de Christenen, zooals uit de volgende tab. (27), welke mede aan Sanders is ontleend, blijkt.

Tab. 27. Gemiddelde jaarlijksche sterfte aan psychose en derg. per 100.000 inwoners (1901—1913).

Ziekten	Israëlieten		Niet-Israëlie en	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
Tabes dorsalis	6,48	1,44	4,47	1,4
Apoplexie	63,20	70,52	57,41	80,49
Hersenverweeking . .	1,89	0,72	3,38	4,69
Dementia paralytica. .	6,76	2,17	3,32	1,67
Andere psychosen. .	1,89	1,93	0,88	1,04
Epilepsie	2,70	1,69	2,20	2,03
	82,92	78,47	71,76	91,38

e. Hart- en vaatziekten. De Joden hebben een grootere sterfte aan organische hartgebreken, angina pectoris en vaatziekten, welke laatste beide vooral veel bij nerveuze personen voorkomen, vooral als hun beroep veel zenuwschokkende gebeurtenissen meebrengt.

Tab. 28. Gem. jaarlijksche sterfte aan hart- en vaatziekten per 100.000 inwoners (1901—1913).

Ziekten	Israëlieten		Niet-Israëlieten	
	Mannen	Vrouwen	Mannen	Vrouwen
Organ. hartgebreken .	126,9	142,7	84,0	98,3
Angina pectoris	7,8	7,2	2,0	1,3
Ziekten der arteriën. .	20,8	11,6	18,1	11,0
Acute endocarditis . .	6,2	5,1	6,6	5,5
Overige ziekten van hart en vaten	11,1	12,8	10,3	10,3
	172,8	179,4	120,8	126,4

f. Zelfmoord. Ook zelfmoord komt onder de Joden vaker voor. In de periode van 1905—1914 b.v. waren er op 100.000 Protestanten,

aanwezig bij de volkstelling, gemiddeld per jaar 8,2 zelfmoorden; bij de Katholieken was dit cijfer 5,1, bij de Joden 9,7. Van 1901—1913 waren de cijfers als volgt (tab. 29):

Tab. 29. Gem. jaarlijksch aantal zelfmoorden op 100.000 inwoners in 1901—1913.

	Mannen	Vrouwen
Israëlieten	11,3	6,5
Niet- »	8,4	2,7

IX. LEVENLOOS AANGEGEVENEN EN ZUIGELINGENSTERFTE.

Ten slotte geven wij nog iets omtrent het aantal doodgeborenen of liever levenloos aangegevenen (een kind, dat bij de geboorte-aangifte niet meer leeft, al is het niet dood geboren, wordt in ons land afzonderlijk geadministreerd als levenloos aangegeven) en omtrent de sterfte in het eerste jaar na de geboorte.

De volgende tabel (30) geeft de levenloos-aangegevenen sedert 1913 bij de verschillende gezindten.

Tab. 30. Aantal levenloos-aangegevenen op 100 geboren.

Jaren	Protestanten	Katholieken	Niet-Israëlieten	Israëlieten
1913	3,6	4,0	3,7	3,6
1914	3,6	4,2	3,7	4,6
1915	4,2	3,6	3,9	4,1
1916	3,7	3,6	3,7	3,7
1917	4,0	4,2	4,0	3,8
1918	4,0	4,1	3,9	2,8
1919	3,6	3,3	3,5	4,1
1920	4,2	4,1	4,2	4,6
1921	4,0	4,0	4,1	4,0
1922	4,6	4,0	4,3	4,9
1923	4,3	3,8	4,1	4,6

Het is merkwaardig in deze tabel te constateeren, dat het cijfer van de Israëlieten langzamerhand ongunstiger is geworden dan bij de andere gezindten. Opmerkenswaardig is echter, dat juist in het voor de voeding en door de griep zoo ongunstige jaar 1918, toen het bij de niet-Joden 3,9 % was, bij de Joden juist bijzonder laag, nl. 2,8 % was.

De sterfte van zuigelingen blijkt uit de volgende tabel (31).

Tab. 31. Sterfte van kinderen beneden het jaar op 100 geboren.

Perioden	Israëlieten.		Niet-Israëlieten.	
	Jongens	Meisjes	Jongens	Meisjes
1901—1913.....	8,6	6,8	11,3	9,0
1914—1918.....	5,6	4,7	7,2	5,6
1919—1923.....	4,8	3,3	5,6	4,4

De cijfers zijn dus, vooral in de beide eerste perioden, voor de Joden veel gunstiger dan voor de anderen, wat ongetwijfeld het gevolg is van het sterkere familieleven, de betere voeding en vooral het meer zoogen. Bij beide groepen neemt de sterfte af, bij de niet-Joden echter sterker, zoodat zij elkaar beginnen te naderen. Bij de Christenen was dan ook meer te verbeteren en de in de laatste jaren opgerichte consultatiebureau's hebben dus meer bij hen kunnen bereiken dan bij de Joden mogelijk was.

Wat den leeftijd der zuigelingen bij het overlijden betreft, geeft Sanders voor de periode 1901—1913 de volgende cijfers (tab. 32).

Tab. 32. Sterfte van zuigelingen naar den leeftijd per 1000 geboren in de jaren 1901—1913.

Leeftijd der zuigelingen.	Israëlieten.		Niet-Israëlieten.	
	Jongens	Meisjes	Jongens	Meisjes
minder dan				
1 maand.	23,1	16,5	23,5	17,8
1 maand.	11,4	8,8	12,8	9,6
2 maanden ..	9,0	5,6	11,6	8,6
3 " ..	6,3	7,6	10,0	7,8
4 " ..	6,0	4,7	9,3	7,5
5 " ..	4,4	4,2	8,0	6,4
6 " ..	3,7	4,2	7,6	5,7
7 " ..	4,7	3,0	6,6	5,8
8 " ..	5,1	4,1	6,6	5,3
9 " ..	3,8	2,7	6,2	5,1
10 " ..	4,3	3,8	5,3	5,2
11 " ..	3,9	2,9	5,5	5,4
	85,7	68,0	113,0	93,0

Ook hier zien wij bij de Joden in alle leeftijdsmaanden belangrijk

gunstiger cijfers en dat vooral na de vierde maand, wat ongetwijfeld het gevolg is van het feit, dat de Joodsche moeders in de genoemde jaren langer haar kinderen zoogden. Er moet echter in aanmerking worden genomen, dat de toestand na 1913 zich gewijzigd heeft door den reeds genoemden invloed; latere cijfers bezitten wij echter niet.

En hiermede kunnen wij onze demografische beschouwingen over de Joden te Amsterdam beëindigen. Resumeerende kunnen wij als algemeen resultaat van ons onderzoek wel neerschrijven, dat dit deel der bevolking ongeveer dezelfde verschijnselen vertoont, die ook elders zijn geconstateerd:

1. Zij vertoonen teekenen van achteruitgang, vooral door het lage geboortecijfer, dat weldra het sterftecijfer zal inhalen, en door het sterke heerschen van nerveuse en psychische aandoeningen;

2. Zij vertoonen verschillende, aan hen alleen eigen verschijnselen, zooals de speciale beroepskeus, de voorzichtigheid in het trouwen en in het concipieeren van kinderen zoowel buiten als in het huwelijk, en hun speciale eigen doodsoorzaken;

3. Duidelijk valt te constateeren een grootere zorg voor de gezondheid, zij het dat deze uit voorschriften van hun godsdienst voortvloeit of niet, gepaard gaande met sterk familieleven, smaak voor goed voedsel en derg., waardoor zij zich wat ziekte en sterfte betreft, gunstig van het overige deel der bevolking onderscheiden;

4. Ook hier is een zekere afval van den godsdienst te constateeren, die zich o.a. in gemengde huwelijken uit en waardoor op den duur wellicht de verschillen in ras zullen worden uitgewischt en verschillende speciale kenmerken zullen verdwijnen. Dit proces is nog slechts in het beginstadium, doch het maakt vorderingen en het zal in ieder geval mettertijd dit gevolg hebben, dat statistisch dit volksdeel moeilijk meer afzonderlijk zal zijn te houden.

5. Er zijn redenen om aan te nemen, dat althans de eerstgenoemde drie verschijnselen zich bij de Portugeesch-Israëlieten in sterkere mate voordoen dan bij de Nederlandsch-Israëlieten. De statistiek is echter niet gedetailleerd genoeg om dit met zekerheid uit te maken. Het ware stellig gewenscht, als naar deze groep een speciaal onderzoek zou kunnen worden ingesteld.
